Μακεδονικά

Τόμ. 17, Αρ. 1 (1977)

Jean N. Kalléris, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie

Φ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.382](https://doi.org/10.12681/makedonika.382)

Copyright © 2014, Φ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. (1977). Jean N. Kalléris, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique tome II, première partie. *Μακεδονικά*, 17(1), 452–454. <https://doi.org/10.12681/makedonika.382>

νά δοθῇ καὶ μετάφραση τῶν ἀρχαίων ἐπιγραμματίων (σ. 95-97). Ἡ ὑπόθεση περὶ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, ποὺ «ἐκτίσαν τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα εἰς τὴν Πέλλαν» (σ. 99) δὲν εὐσταθεῖ, νομίζω, καὶ ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν περὶ ἀρχιτεκτόνων, ἐνῶ ἀναφέρεται ζωγράφος (ὁ Ζεῦξις), εἶναι σημαντικὴ¹.

Τὸ τελευταῖο κεφάλαιο Ζ', γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὴ λατρεία, εἶναι πολὺ συνοπτικόν, ἀλλὰ τὰ ὅρα ἔρχομε τὸ πληρέστερο σχετικὸ κεφάλαιο στὸ νέο βιβλίον τοῦ Ἰ. Καλλέρη².

Ὅπως ὁποτερε πρέπει νὰ χαιρετήσουμε τὴν προσθήκην στὴ φτωχὴ μακεδονικὴ βιβλιογραφία ἐνὸς μεθοδικοῦ, εὐσύννοτου, ἐπιμελημένου ἐκλαϊκευμένου συγγράμματος, ποὺ ἀποτελεῖ πολὺτιμο βιβλίον γιὰ τοὺς φιλόστορους Μακεδόνες καὶ γενικώτερα τοὺς Ἕλληνες.

Φ. ΠΕΤΕΑΣ

Jean N. Kalléris, Les anciens Macédoniens, Étude linguistique et historique, tome II, première partie, Athènes 1976, σχῆμα 40, σ. 329-624.

Μὲ πολλὴ καθυστέρηση κυκλοφορήθηκε τὸ πρῶτο μέρος τοῦ τόμου II τοῦ βασικοῦ συγγράμματος τοῦ συναδέλφου Γιάννη Καλλέρη, τοῦ ὁποῖου τὸ πρῶτο μέρος, ὡς γνωστόν, κυκλοφορήθηκε τὸ 1954, ὑπ' ἀριθ. 81 στὴ σειρὰ Collection de l'Institut Français d'Athènes. Καλῶς μᾶς ἤλθε καὶ ἂς ἄρῃσιν!

Στὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος τοῦ δευτέρου τόμου περιλαμβάνονται τρία κεφάλαια, ἓνα γιὰ τὴ γλῶσσα (συνέχεια), ἓνα γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὸ τρίτο γιὰ τοὺς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, μὲ προσθήκες καὶ διορθώσεις στὴν τελευταία σελίδα.

Σ' ἓνα ὀλιγόλογον πρόλογον (avis au lecteur) ὁ συγγραφεὺς ἐξηγεῖ γιατί ἀναγκάστηκε νὰ κυκλοφορήσῃ τὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος, ἀφοῦ ἡ ἀναμονὴ καὶ τοῦ δευτέρου μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ μιὰ ἀνυπολόγιστη καθυστέρηση, ἐνῶ τοῦτο τὸ πρῶτο μέρος εἶχε πράγματι ἀρχίσει νὰ τυπῶνται ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Στὸ κεφάλαιο I, γιὰ τὴ γλῶσσα, ἀντιμετωπίζεται τὸ πρόβλημα ἂν ὑπάρχουν μορφολογικὲς ἢ φωνητικὲς διαφορὲς βασικὲς μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς (σ. 329-461). Ἐπειτα ἐξετάζονται οἱ ἱστορικὲς μαρτυρίες γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων (σ. 461-487), περιγράφεται ἡ μακεδονικὴ διάλεκτος (σ. 488-503) καὶ ἐρμηνεύεται ὁ λεγόμενος ἐξελληνισμὸς τῶν Μακεδόνων ἀπὸ γλωσσικὴ καὶ ἱστορικὴ ἄποψη (σ. 503-531).

Στὸ κεφάλαιο II, γιὰ τὴ θρησκεία, ἔπειτα ἀπὸ εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις (σ. 532), ἐξετάζεται τὸ ὑποτιθέμενο «μακεδονικὸ πάνθεον» (σ. 532-542), οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες τῶν Μακεδόνων (σ. 542-549), ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τους (σ. 549-553) καὶ τὸ μακεδονικὸ ἡμερολόγιον (σ. 554-572).

Στὸ κεφάλαιο III, γιὰ τοὺς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, ὕστερα ἀπὸ γενικὲς παρατηρήσεις (σ. 573-576) περιλαμβάνεται ὁ λόγος γιὰ τοὺς πολιτικὸς θεσμούς τῶν Μακεδόνων (σ. 576-623).

Ἀναλυτικώτερα:

Στὸ κεφάλαιο I ἀποδεικνύεται ὅτι ὀνόματα σὲ -στάς (-στης) δείχνουν ὁμοιότητα καὶ ὅχι διαφορὰ μεταξὺ ἑλληνικῆς καὶ μακεδονικῆς (σ. 342)· ὅτι «γλῶσσες» ὅπως ἀδῆ· οὐρανός δὲν προδίδουν χαρακτηριστικὰ ἢ νόμους τῆς μακεδονικῆς ξένους πρὸς τὴν ἑλληνικὴν (σ. 355)· ὅτι γενικὰ ἡ ἔρευνα βεβαιώνει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἦταν διάλεκτος ἑλληνικὴ καὶ διέφερε ἀπὸ τῆ θρακο-ἰλλυρικῆ ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς διαλέκτους (σ.

1. Πρβλ. Φ. Πέτσαν, ἔ. ἀ., σ. 88 κ.έ.

2. J. Kalléris, ἔ. ἀ., κεφ. II, La religion, σ. 532-572.

461). Σχετικά με τις ιστορικές μαρτυρίες για τη γλώσσα των Μακεδόνων, άποφασιστικές είναι οι μαρτυρίες ότι οι Μακεδόνες, όπως όλοι οι Έλληνες, είχαν ανάγκη διερμηνέως για να συνεννοηθούν με τους Θράκες (Πολύβ. XXVII, 8, 9) και τους Ίλλυριούς (Πολύβαν. Στρατηγήματα IV, 16, Ξενοφ. Ἀνάβασις, VII, 2, 19, 3, 25⁶, 6, 8 και 43). Ἀντίθετα πουθενά δὲν ἀκούμε ότι χρειάζονται διερμηνεῖς για νὰ συνεννοηθοῦν Ἑλληνες καὶ Μακεδόνες (σ. 461). Τὸ τελικό συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ ἱστορικές μαρτυρίες βεβαιώνουν ὅτι ἡ μακεδονική ἦταν διάλεκτος ἑλληνική (σ. 487). Ἐτσι, ὡς διάλεκτο, τὴν περιγράφουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὅταν δίνουν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Ἡ διάλεκτος αὐτὴ συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς νικώντας σὲ ὀρισμένους τομεῖς, ὅπως τὰ στρατιωτικά καὶ ἡ διοίκηση, καὶ τὴν ἀττική, τὴν ὁποία ἐξ ἄλλου ἀφομοίωσαν μὲ χαρακτηριστικὴ εὐκολία οἱ Μακεδόνες καὶ τὴν ἄπωσαν στὸν κόσμο (σ. 503). Νὰ λέγεται ὅτι αὐτὰ ἔγιναν μετὰ τὸν «ἐξελληνισμό» τῶν Μακεδόνων εἶναι ἐπιχειρηματολογία σὲ ἀντίθεση μὲ τις ἱστορικές μαρτυρίες (σ. 513). Ὁ στρατός, ὅπου μποροῦσε νὰ γίνῃ ὁ «ἐξελληνισμός» τῶν Μακεδόνων, ὄχι μόνον δὲν δέχθηκε, ἀλλὰ ἐπέβαλε τὴ μακεδονικὴ ὀρολογία στὴν κοινὴ (σ. 516). Συμπέρασμα: καμιά λογικὴ αἰτία, κανένα δυνατό μέσο, καμιά χρονικὴ περίοδος ποὺ ταιριάζει, καμιά γλωσσολογικὴ θεωρία ποὺ νὰ στέκεται δὲν μπορεῖ νὰ στηρίξῃ τὸν «ἐξελληνισμό» κατὰ ἓνα τρόπο καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ὀση ἱστορικοῦ γεγονότος (σ. 528).

Στὸ κεφάλαιο II, γιὰ τὴ θρησκεία, παρατηρεῖται εἰσαγωγικά ὅτι οἱ ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ «ἐξελληνισμοῦ» ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ θρησκεία τὸ δρόμο ποὺ ἀκολουθοῦν γιὰ τὴ γλώσσα. Ὁ «ἐξελληνισμός» συντελέσθηκε ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 532). Ἀλλὰ ἡ ἀνάλυση τοῦ ὑποθετικοῦ «μακεδονικοῦ πανθέου» ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴ Μακεδονία ὅλα ἦταν τόσο ἑλληνικά ἢ τόσο βάρβαρα ὅσο ὅπουδήποτε ἄλλου στὴν Ἑλλάδα (σ. 542). Ὁ Φίλιππος παρουσιάζει στὸ θέατρο τὸ βράδυ τῆς δολοφονίας του ἀγάλματα τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν, ὁ Ἀλέξανδρος ἰδρύει στίς Ἰνδίες βωμοὺς τῶν Δώδεκα Θεῶν κ.ο.κ. (σ. 542 κ.ε.). Τὸ ἴδιο σημαίνουν τὰ ὀνόματα τῶν μακεδονικῶν μηνῶν (Δίος, Ἀπελλαῖος κ.λ.), ποὺ μαζὶ μὲ ἄλλες μαρτυρίες δείχνουν ὅτι βασικά τὸ πάνθειον τῶν ἀρχαιότερων Μακεδόνων δὲν ἀλλοεῖ στὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου (σ. 546 κ.ε.).

Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν Μακεδόνων ἐξετάζεται μὲ βάση τέσσερα δεδομένα: 1. Οἱ Μακεδόνες καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο λάτρευαν τοὺς ἴδιους βασικά θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου. 2. Λάτρευαν ἐπίσης τοὺς δευτερεύοντες θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωες ποὺ συνδέονταν μὲ τὸ ἑλληνικὸ δωδεκάθεο. 3. Τιμοῦσαν ἐπίσης τοὺς ἥρωες, ποὺ τιμοῦσαν καὶ οἱ Ἑλληνες καὶ 4. Ὅπως οἱ Ἑλληνες, οἱ Μακεδόνες λάτρευαν ὅλες τις κύριες καὶ δευτερεύουσες θεότητες, ἀλλὰ ὑπῆρχαν ἰδιαιότητες σὲ κάθε πόλη ἢ περιοχὴ τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ τῆς Ἑλλάδος (σ. 549 κ.ε.). Οἱ θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις καὶ οἱ τρόποι λατρείας δὲν διέφεραν βασικά στὴ Μακεδονία. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα ὁδηγεῖ ἡ ἐξέταση τοῦ ἡμερολογίου καὶ ὁροτολογίου τῶν Μακεδόνων, τὸ ὁποῖο μετέφεραν οἱ Μακεδόνες καὶ στίς πόλεις ποὺ κατέκτησαν, ὅπου χαρακτηρίσθηκε ὡς «ἑλληνικό». Τοποθετεῖται—καὶ τοῦτο εἶναι σημαντικό— ὄχι στὴν ἀττικῇ-ἰωνικῇ, ἀλλὰ στὴν αἰολοδορικῇ ὁμάδα (σ. 555). Ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν τὰ περισσότερα ἔχουν φανερὴ ἐτυμολογικὴ διαφάνεια καὶ τὰ ἄλλα ὁ καθηγητὴς Καλλέρης δείχνει ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἑλληνικά μολοντὶ ἀμφισβητοῦνται. Τέτοιο εἶναι τὸ πολὺμορφο Αὐδναῖος, τὸ ὁποῖο ὁμως στίς γνωστὲς μακεδονικὲς ἐπιγραφὲς παρουσιάζεται σταθερὰ Αἰδοναῖος¹, ὄχι μόνον στὰ δυὸ παραδείγματα ποὺ παραθετεῖ ὁ Καλλέρης, (σ. 561, σημ. 3), ἀλλὰ καὶ τρεῖς τουλάχιστον φορεῖς στίς ἀδημοσίευτες ἀκόμα ἐπιγραφὲς τῆς Λευκόπετρας Βεροίας². Αὐτὸ στηρίζει ἀκόμα περισσότερο τὸν Καλλέρη ποὺ ἐτυμολογεῖ τὸ

1. Ὁ Ch. Edson δὲν ἔχει δίκαιο νὰ συμπληρώνῃ ἀκολουθώντας ἄλλους, Α(ὺ)δονα(ῖου) σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 161 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, I.G. X, 2, ἀριθ. 573 bis, 2.

2. Τελευταία βιβλιογραφία, «Μακεδονικά» 15 (1975) 295 κ.ε., πρόσθ. Φ. Πέτσα,

δνομα Αὐδοῖνος ἀπὸ τὸ Ἄιδης (σ. 560 κ.ε.), πρβλ. καὶ σ. 572, σημ. 3 καὶ σ. 624, προσθήκη στὴ σ. 561). Τὰ γενικά συμπεράσματα εἶναι (σ. 571 κ.ε.): 1. Τὸ μακεδονικὸ ἡμερολόγιον σχετίζεται τελείως μὲ τὴ λατρεία τῶν ἑλληνικῶν θεῶν, 2. Συγκροτήθηκε στὴν ἴδια τὴ Μακεδονία σὲ χρόνους πολὺ παλιούς, πιθανώτατα πρὶν ἀπὸ τὰ Μηδικά. Δὲν σημαίνει λοιπὸν μεταγενέστερο «ἐξελληνισμὸ».

Στὸ κεφάλαιο III, γιὰ τοὺς θεσμούς καὶ τὰ ἔθιμα, παρατηρεῖται πρῶτα, ὅτι ἐδῶ ἀλλὰ-ζοῦν τὰ πράγματα: κανένας δὲν μιλάει γιὰ «ἐξελληνισμὸ». Πηγὲς καὶ νεώτεροι ἐρευνηταὶ μιλοῦν γιὰ μακεδονικὰ νόμιμα, μακεδονικὰ ἥθη, πάτριον νόμον, ἔθος μακεδονικόν κ.ο.κ. Ἀλλὰ στίς πηγὰς δὲν χαρακτηρίζονται βαρβαρικά, ὅπως τῶν γειτόνων Θρακῶν καὶ Ἰλλυριῶν (σ. 573 κ.ε.). Ἐπιχειρήθηκε ἐν τούτοις νὰ ἐρμηνευθοῦν οἱ διαφορὰς (ἡ βασιλεία, ἡ ἀγροτικὴ ζωή, ἡ ἀγάπη στὸ κυνήγι καὶ στὸ κρασί, ἡ θέση τῆς γυναίκας κ.λ.) ὡς χαρακτηριστικά ἐθνικὰ διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἑλληνικά.

Ἀλλὰ οὐτε ἡ μοναρχία οὐτε ἡ ἀπουσία ἀστικού πολιτισμοῦ φανερώουν πνεῦμα ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ. Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων εἶχε πάντοτε τὴν ἐγκριση τοῦ στρατευμένου λαοῦ, ὅπως δείχνουν ἐκφράσεις: βασιλέα ἀνηγόρευσαν—ἀνέειπον—ἀνεφώνησαν κ.λ. Ὅμοια θέσμιμα ξέρομε ὅτι Ἰσχυαν στὴ Σπάρτη καὶ στὴν Ἥπειρο. Οἱ Μακεδόνες «... οὐ βία, ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων, ἄρχοντες διέτελεσαν» (σ. 580, σημ. 1). Συμπέρασμα (σ. 589): ἡ μακεδονικὴ μοναρχία εἶναι θεσμός ἑλληνικός—καταγωγὴ καὶ δομὴ— σαφῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτὴ καὶ αὐθαίρετὴ μοναρχία βαρβάρων λαῶν, γειτονικῶν ἢ μακρινῶν.

Ἡ ἔλλειψη ἀστικού βίου ἐξ ἄλλου δὲν σημαίνει ἐπίσης διαφορὰ ἐθνικὴ. Κατὰ ἔθνη καὶ κατὰ κόμης ζούσαν καὶ ἄλλα καθυστερημένα ἑλληνικὰ φύλα, κυρίως Δωρικά, μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους: Σπαρτιάτες, Αἰτωλοί, Ἀκαρνανέες κ.λ. Ἐξ ἄλλου οἱ Μακεδόνες τῶν παραλίων πόλεων δὲν εἶχαν καμιά δυσκολία κατὰ περιστάσεις νὰ ζήσουν καὶ νὰ διοικηθοῦν, ὅπως οἱ δημοκρατούμενοι Ἑλλήνες. Τέτοιες συνθήκες παρουσιάζονταν ὅταν μακεδονικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Πύδνα καὶ ἡ Μεθώνη, ἀποχωρίζονταν ἀπὸ τὸ βασιλεῖον τῶν Μακεδόνων ἢ ὅταν οἱ Ὀλύμπιοι π.χ. ἐφθάναν νὰ προσαρτήσουν ἀκόμα καὶ τὴν Πέλλα στὸ Κοινόν τους (σ. 594). Ἀλλὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων οἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπολάμβαναν κάποια ἀνεξαρτησία καὶ αὐτοδιοίκηση ὅπως δείχνουν ψηφίσματα πόλεων καὶ δνόματα ἀρχῶν (ταγοί, πελιγᾶνες), τὸ ἐπίθετο Ἀλκίδημος τῆς Ἀθηνᾶς κ.λ. Εἶναι δύσκολο νὰ ποῦμε κάθε στιγμὴ τί μπορεῖ ν' ἀποδοθῇ καὶ ἀναδρομικὰ στὴν περίοδον πρὸ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ τὸ γενικὸ συμπέρασμα εἶναι:

Τὸ καθεστῶς αὐτονομίας τῶν πόλεων, ἑλληνικοῦ τύπου, ποὺ διαπιστώνουμε στὰ χρόνια τοῦ Φιλίππου δὲν καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν βασιλέα αὐτὸν καὶ δὲν εἰσήχθη στὴ Μακεδονία ἀπὸ ἄλλον λίγο πρὶν. Ἡ μακρὰ παράδοσις ἐξηγεῖ «καθυστερήσεις ἢ ἀποκλίσεις κατὰ τόπους, πρόοδος ἢ ὀπισθοδρόμησις, ἄρχοντες ἢ τίτλους ντόπιους, ὅλες αὐτὰς τίς ἰδιομορφίας ποὺ προσδίδουν στὸ καθεστῶς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ τόπου» (σ. 622). Αὐτὰ δὲν δικαιολογοῦν ἐθνικὴ διάκρισις μεταξὺ Μακεδόνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων.

Κλείνομε τὴ σύντομὴ αὐτὴ παρουσίαν ἐνὸς μεθοδικοῦ, ἐξαντλητικοῦ συγγράμματος μὲ τὴν εὐχὴ νὰ μὴν ἀργήσῃ πιά νὰ φανῇ καὶ τὸ Β' μέρος τοῦ δευτέρου τόμου.

Φ. ΠΕΤΣΑΣ

Hans Peter Laubscher, Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1975, Σχῆμα 40, σελ. I-X καὶ I-182, πίν 71, Beil. 5.

Τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο ἐγκαινίασε νέα σειρὰ ἐκδόσεων, μὲ τὸν ΠΑΕ 1975, καὶ 1976 (τυπώνονται) καὶ τοῦ Ἰδίου, Πολυσήμαντες ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφές, στοῦ Ν. Σφενδόνη, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1977, σ. 133 κ.ε.